

ذخیره و بازیابی مدارک در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی^۱

پروانه مدیرامانی^۲

چکیده: این پژوهش با هدف شناسایی وضعیت مجموعه مدارک ۲۳ کتابخانه مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور، به بررسی روش یا روشهای به کار رفته در جهت ذخیره و بازیابی مدارک می‌پردازد. روش پژوهش، پیمایشی و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بوده است. مدارک مورد نظر این پژوهش عبارت بوده‌اند از: پایان‌نامه‌ها، شرح و خلاصه سخنرانیها و مقاله‌های گردهماییها، مقاله‌ها، گزارشهای پژوهشی، و جزوه‌ها. عوامل زیربنایی مثل: مجموعه مدارک، نیروی انسانی، کاربرد کامپیوتر و همکاری با سایر کتابخانه‌ها نیز بررسی شده است. در پایان، پیشنهادهایی نیز در جهت بهبود نظامهای ذخیره و بازیابی موجود در کتابخانه‌های علوم پزشکی ارائه گردیده است.

رتال جامع علوم انسانی

مقدمه

امروزه از کتاب به عنوان تنها رسانه ثبت و انتقال اطلاعات نمی‌توان نام برد. توسعه فعالیت‌های علمی و پژوهشی موجب پیدایش انواع دیگری از منابع مانند پایان‌نامه، شرح و

۱. برگرفته از: پروانه مدیرامانی، بررسی وضعیت ذخیره و بازیابی مدارک در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور، سال ۱۳۷۳. به راهنمایی دکتر اسدالله آزاد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و

اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، ۱۳۷۴

۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی

خلاصه سخنرانیها و مقاله‌های گردهماییها، گزارش پژوهشی، مقاله و نظایر آن شده است که در این پژوهش به منظور ایجاد یکدستی و یکنواختی در مفهوم، لفظ مدرک به همه انواع فوق اطلاق می‌گردد.

افزایش شگفت‌انگیز پژوهش‌های علمی و به خدمت گرفتن بخش عظیمی از نیروی انسانی در فعالیتهای پژوهشی، سیمای تولید و انتقال اطلاعات را دگرگون ساخته است^(۱). در حال حاضر، شاهد افزایش سریع حجم منابع و اطلاعات در حوزه علوم پزشکی هستیم که این رشد تولید نیازهای اطلاعاتی جدیدی را در این حوزه پدید آورده است و در نتیجه کتابخانه‌های علوم پزشکی در مراکز دانشگاهی و پژوهشی برای پاسخگویی به این نیازهای اطلاعاتی، منابع و مدارک گردآوری شده را بایستی به ترتیبی ذخیره کنند که مراجعان بتوانند آنها را در اسرع وقت بازیابی نمایند و اینجاست که سازماندهی صحیح اطلاعات بیش از پیش اهمیت می‌یابد. کتابداران شاغل در این کتابخانه‌ها باید جدای از گردآوری صرف منابع و مدارک، با استفاده از روشهای مناسب ذخیره و بازیابی به رفع نیازهای اطلاعاتی مراجعان بپردازند و امکان استفاده مؤثر و بهینه از نظام را فراهم سازند. برای دستیابی به چنین هدفی لازم است ابتدا وضعیت فعلی مجموعه مدارک در کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور شناسایی شود.

بیان مسئله

امروزه در مجموعه منابع کتابخانه‌های علوم پزشکی، با انبوهی از مدارک علمی روبه‌رو هستیم که هر کتابخانه برای سازماندهی و ذخیره و بازیابی آنها، روشهایی را در پیش گرفته است. فنون مختلف ذخیره و بازیابی فعالیتهایی است که دستیابی به این مدارک و اطلاعات آنها را فراهم می‌کند. "لیکن کندی جریان آماده‌سازی این مدارک در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی کشور موجب گردیده است که استفاده کننده با تأخیر فراوان به مدرک و اطلاع مورد نیاز خود دسترسی پیدا کند یا از وجود آن آگاه شود"^(۲). کتابخانه‌های علوم پزشکی نیز که پژوهشگر حاضر چند سالی به عنوان کتابدار و فهرست‌نویس سابقه فعالیت در تعدادی از آنها را داشته، از این نابسامانیها برکنار نبوده است.

با توجه به اهمیت روزافزون مدارک علمی در این کتابخانه‌ها و به دلیل این نابسامانیها که مغایر با اهداف کتابخانه‌های دانشگاهی است، ضرورت انجام پژوهشی به منظور بررسی وضعیت ذخیره و بازیابی مدارک کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی پدید آمد.

هدف پژوهش

هدف از انجام این پژوهش، شناسایی وضعیت مجموعه مدارک کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور و شناسایی روش یا روشهای به کار رفته در جهت ذخیره و بازیابی مدارک و اطلاعات آنها در این کتابخانه‌ها و نیز ارائه توصیه‌هایی در جهت بهبود نظامهای ذخیره و بازیابی موجود است.

سؤالات پژوهش

۱. توزیع مدارک در کتابخانه‌های مورد مطالعه از نظر تعداد، شکل، و ابزار جایگیری چگونه است؟
۲. چه نوع مدارکی در کتابخانه‌های مورد مطالعه وجود دارد؟
۳. توزیع سرپرستان کتابخانه‌های مورد مطالعه از نظر تعداد، درجه، رشته تحصیلی، و سابقه کار چگونه است؟
۴. توزیع نیروی انسانی شاغل در کتابخانه‌های مورد مطالعه از نظر تعداد، درجه و رشته تحصیلی چگونه است؟
۵. توزیع استفاده از انواع شیوه‌های تنظیم اطلاعات مدارک در کتابخانه‌های مورد مطالعه چگونه است؟
۶. توزیع استفاده از انواع ابزارهای تحلیل موضوعی مدارک در کتابخانه‌های مورد مطالعه چگونه است؟
۷. توزیع استفاده از انواع رده‌بندی در مورد مدارک کتابخانه‌های مورد مطالعه چگونه است؟
۸. توزیع استفاده از کامپیوتر جهت ذخیره و بازیابی مدارک کتابخانه‌های مورد مطالعه چگونه است؟
۹. آیا کتابخانه‌های مورد مطالعه از تجربه‌های سایر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی داخل کشور در زمینه ذخیره و بازیابی مدارک خود استفاده می‌کنند؟

تعریف اصطلاحات

ذخیره و بازیابی. در این پژوهش، منظور از ذخیره و بازیابی، فرایندی شامل دو جنبه زیر

است:

الف. سازماندهی مدرک به قصد یافتن اصل مدرک؛

ب. سازماندهی مدرک به قصد استخراج و بازیابی اطلاعات آن.

کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی. کتابخانه‌ای که در شبکه‌ای از کتابخانه‌های دانشگاهی علوم پزشکی به عنوان مرکزی عمل می‌کند. لازم به ذکر است که در بعضی از دانشگاههای علوم پزشکی، کتابخانه دانشکده پزشکی یا بیمارستان وابسته به دانشگاه نقش کتابخانه مرکزی را ایفا می‌کنند، بی‌آنکه نام کتابخانه مرکزی را داشته باشند. در این پژوهش آنها نیز کتابخانه مرکزی تلقی می‌گردند.

کتابدار متخصص. فردی که دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد یا بالاتر در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی است.

مدرک. "غالباً حاصل پژوهشهای تجربی پیمایشی است و ممکن است به صورت مقاله در مجله‌ها چاپ یا به صورت سخنرانی در (گردهماییها) عرضه شود، یا به صورت گزارشهای چاپی و غیرچاپی پژوهشگر توزیع، یا به شکل پایان‌نامه منتشر نشده به جامعه علمی عرضه گردد^(۳). در این پژوهش مدارک نوشتاری موجود در مجموعه کتابخانه‌های علوم پزشکی مورد نظرند که غالباً نتایج پژوهشهایی در حوزه پزشکی و علوم وابسته به آن هستند و عبارتند از: پایان‌نامه، شرح و خلاصه سخنرانیها و مقاله‌های گردهماییها، مقاله، گزارش پژوهشی و جزوه.

مشکلات و محدودیتهای پژوهشی

- جدی نگرفتن کار پژوهش از جانب برخی مسؤولان کتابخانه‌ها و در نتیجه ارائه ناهماهنگ و پراکنده داده‌ها در پرسشنامه که منجر به اتلاف وقت پژوهشگر شد و ناگزیر به تماسهای مجدد تلفنی و مکاتیب‌ای برای رفع شبهه و تصحیح داده‌ها گردید.

- پراکندگی جغرافیایی کتابخانه‌های مورد مطالعه و عدم امکان مشاهده آنها توسط پژوهشگر که ضرورت انجام آن احساس می‌شد.

روش و جامعه پژوهش

روش پژوهش، پیمایشی است، جامعه آماری شامل ۲۳ کتابخانه مرکزی دانشگاههای علوم پزشکی کشور است که به دلیل محدودیت تعداد واحدهای مورد نظر از هیچ نوع نمونه‌گیری استفاده نشده و کل جامعه مورد پژوهش قرار گرفته است.

روش گردآوری اطلاعات

به منظور یافتن پاسخ سؤالهای مطرح شده در این پژوهش و گردآوری اطلاعات، پرسشنامه‌ای در ۶ صفحه و ۲۱ سؤال تنظیم و در آبان‌ماه ۱۳۷۳ به ۲۹ کتابخانه مندرج در راهنمای کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور تهیه شده توسط معاونت پژوهشی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ارسال گردید. پس از گذشت یک‌ماه از تاریخ ارسال حدود ۲۰ پرسشنامه تکمیل و عودت داده شد که البته در مواردی نیاز به تماس مجدد برای رفع شبهه یا نقایص بود. با ارسال درخواست مجدد به کتابخانه‌های باقی مانده پرسشنامه‌های دیگری به دست آمد و تعداد پرسشنامه‌های تکمیل شده به ۲۴ رسید که یکی از کتابخانه‌ها به دلیل نداشتن مجموعه مدرک از مطالعه حذف گردید.

خلاصه یافته‌ها و نتیجه‌گیری

الف. نیروی انسانی

- بیش از نیمی (۶۵/۲ درصد) از سرپرستان کتابخانه‌های مورد مطالعه دارای تحصیلاتی در سایر رشته‌ها، غیر از کتابداری و اطلاع‌رسانی، هستند. به نظر می‌رسد که ناآشنایی این گروه با فلسفه و اهمیت کتابداری و اطلاع‌رسانی و مهارت‌های تخصصی و خدماتی این رشته، می‌تواند مشکل‌آفرین باشد (جدول ۱).

- این بررسی معلوم ساخت که در میان سرپرستانی که تحصیلاتی در سایر رشته‌ها دارند، بالاترین درصد (۵۴/۵۵ درصد) را افرادی با سابقه کار، بین ۱ تا ۵ سال، در کتابداری و

جدول ۱. توزیع و درصد فراوانی سرپرستان کتابخانه‌ها برحسب درجه و رشته تحصیلی

رشته تحصیلی		کتابداری و اطلاع‌رسانی		سایر رشته‌ها	
درجه تحصیلی	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد
دکتری	۱	۱۲/۵	۵	۳۳/۳۳	
کارشناسی ارشد	۷	۸۷/۵	۳	۲۰	
کارشناسی	-	-	۶	۴۰	
دیپلم	-	-	۱	۶/۶۷	
جمع	۸	۱۰۰	۱۵	۱۰۰	
درصد		۳۴/۸		۶۵/۲	

اطلاع‌رسانی تشکیل می‌دهند. این مطلب مشخص می‌سازد که این افراد بدون داشتن تجارب قبلی در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی، به اداره امور کتابخانه‌ها می‌پردازند.

- از میان ۲۳ کتابخانه مورد پژوهش، سرپرستان ۸ کتابخانه (۳۴/۸ درصد) از فارغ‌التحصیلان کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری هستند و هنوز ۴۰ درصد کتابخانه‌ها، سرپرستان متخصص کتابداری و اطلاع‌رسانی ندارند.

- تعداد کارکنان در کل کتابخانه‌ها ۳۱۵ نفر است که از این تعداد ۱۶۴ نفر (۷۴/۲۱ درصد) دیپلم و زیر دیپلم هستند. این ارقام مبین کمبود نیروی انسانی متخصص و آموزش دیده به عنوان یکی از نیازهای اصلی کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور است (جدول ۲).

ب. مجموعه مدارک

- همه ۲۳ کتابخانه مورد پژوهش دارای مجموعه مدرک هستند که کمترین آن متعلق به کتابخانه دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی سمنان با ۱۰ مدرک (۰/۰۲ درصد) و بیشترین آن متعلق به کتابخانه دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران با ۲۷۰۰۰ عنوان است، که این فزونی تعداد با قدیمی تر بودن کتابخانه دانشکده علوم پزشکی دانشگاه تهران و کم بودن تعداد با تازه تأسیس بودن کتابخانه دانشگاه علوم پزشکی سمنان بی‌ارتباط نیست (جدول ۳).

- فراوانترین نوع مدرک در کتابخانه‌های مورد مطالعه، پایان‌نامه‌ها با ۹۳/۵ درصد است. توزیع سایر مدارک نسبت به پایان‌نامه از تفاوت زیادی برخوردار است و با حدود یک تا دو

جدول ۲. توزیع و درصد فراوانی سرپرستان و دیگر کارکنان کتابخانه‌ها برحسب درجه و رشته تحصیلی

رشته تحصیلی	کتابداری و اطلاع‌رسانی		سایر رشته‌ها	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
دکتری	۱	۱/۰۶	۷	۳/۱۷
کارشناسی ارشد	۲۲	۲۳/۴۱	۴	۱/۸۰
کارشناسی	۲۹	۳۰/۸۵	۴۳	۱۹/۴۶
دیپلم	-	-	۱۱۹	۵۳/۸۵
زیر دیپلم	-	-	۴۵	۲۰/۳۶
جمع	۹۴	۱۰۰	۲۲۱	۱۰۰
درصد	۲۹/۸۴		۷۰/۱۶	

نوع مدرک	پایان نامه	درصد	شرح مطالبات و دروسها	مطالبات و دروسها	مطالبات و دروسها	مقاله		گزارش پژوهشی	جزوه		جمع
						تعداد	درصد		تعداد	درصد	
کتابخانه های مرکزی	۲۹۹۱	۲/۵	۲	۰/۲۱	۴	۰/۶	-	۴	-	۳۳۰۷	۰/۲۲
کتابخانه مرکزی و مرکزی آذربایجان شرقی (شهری)	۳۰۹	۰/۶	-	-	۷۰	۱۰	۱/۸	۸/۴	-	۴۰۸	۰/۸۵
کتابخانه مرکزی و مرکزی آذربایجان غربی (ارومیه)	بشمیرند	-	-	۴۱/۶	-	-	-	-	۳۶	۲/۸	۰/۵۵
کتابخانه مرکزی اراک	۲۹۵۰	۵/۸	۹۷	۱۵/۳۳	-	-	۱۹	۷/۶	۳	۳۲/۶۶	۵/۸
کتابخانه مرکزی اصفهان	۷۱۹۰	۱۴	بشمیرند	-	-	-	بشمیرند	-	-	۱۹۹۰	۱۳/۱۷
کتابخانه دانشکده پزشکی ایلام	بشمیرند	-	۱۰۰	۱۵/۸	۲۴	۰/۳	۲۲/۴	۲۰	۷۷	۱۲۹۴	۲/۸
کتابخانه مرکزی بابل	۸۵	۰/۱۶	۱	۰/۱۶	۲۵	۲/۶	-	-	۱۰	۲۲۱	۰/۲۲
کتابخانه مرکزی قزوین	۲۵۰۰	۴/۹	-	-	۲۰۰	۲۸/۶	-	۴	-	۳۷۱۰	۵
کتابخانه مرکزی بیرجند	۱۳	۰/۰۳	-	-	-	-	-	-	-	۱۳	۰/۰۲
کتابخانه دانشکده پزشکی تهران	۲۷۰۰	۵۲/۹	-	-	-	-	-	-	-	۲۷۰۰۰	۲۹/۲۵
کتابخانه مرکزی چهارمحال و بختیاری (شهری)	۵۴	۰/۱۱	۳۱	۴/۹	۵۳	۷/۶	-	۵/۶	-	۱۵۲	۰/۲۸
کتابخانه مرکزی خوزستان (اهواز)	۱۵۰۰	۳	بشمیرند	-	بشمیرند	-	بشمیرند	-	بشمیرند	۱۵۰۰	۲/۷۵
کتابخانه دانشکده پزشکی سمنان	۱۰	۰/۰۱	-	-	-	-	-	-	-	۱۰	۰/۰۲
کتابخانه مرکزی سیستان و بلوچستان (زاهدان)	۸۰	۰/۱۵	-	-	-	-	-	-	-	۸۰	۰/۱۵

جدول ۳. توزیع و درصد فراوانی مدارک در کتابخانه ها بر حسب نام کتابخانه و نوع مدرک

درصد تقریباً دارای توزیعی یکسان هستند.

- مجموعه مدارک این کتابخانه‌ها در اولین نگاه شرایط ناهمگنی را نشان می‌دهد. شاید این مسئله ناشی از آن باشد که اولاً اهمیت این مدارک برای کتابخانه‌ها شناخته نشده و از طرف دیگر، تهیه این مدارک نیاز به فعالیتهای گوناگونی مثل تماس با مراکز پژوهشی یا دارا بودن تجهیزاتی مثل دستگاه فتوکپی جهت نسخه برداری از آنها و گنجاندن در مجموعه دارد.

ج. شکل و مکان جایگیری مدارک

- اصل چاپی مدرک رایجترین شکل مدرک در کلیه کتابخانه‌ها است و هیچ مدرکی به صورت میکروفیلم و میکروفیش در این کتابخانه‌ها موجود نبود.

- ۵۲/۱۷ درصد کتابخانه‌هایی که پایان‌نامه دارند، آن را در بخش جداگانه‌ای نگهداری می‌کنند و بیش از ۸۰ درصد کتابخانه‌ها به این سؤال در مورد سایر مدارک پاسخ نداده‌اند. شاید یکی از دلایل این کم‌توجهی، ناآشنایی پاسخگویان به انواع مدارک باشد و اینکه اهمیت مجموعه مدارک به عنوان یک بخش اطلاعاتی با ارزش، چنانکه باید شناخته نشده است.

د. روشهای ذخیره و بازیابی اطلاعات

- فهرستنویسی دستی رایجترین روش تنظیم اطلاعات مدارک است که بالاترین درصد استفاده از این روش در مورد پایان‌نامه‌های ۵۶/۵۲ درصد کتابخانه‌ها است (جدول ۴).
و روشهای دیگر مانند نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی اعم از دستی و ماشینی هنوز رواجی در تنظیم اطلاعات مدارک مختلف نیافته است که این وضعیت موجود با کمبود کتابدار متخصص در کتابخانه‌های مورد بررسی بی‌ارتباط نیست.

- یافته‌های جدول ۵ نشان می‌دهد که پایان‌نامه‌ها در مقایسه با دیگر مدارک، بیشتر تحلیل موضوعی می‌شوند و رایجترین ابزار مورد استفاده، سرعنوانهای موضوعی پزشکی انگلیسی (مش)^۱ در ۴۳/۴۸ درصد و سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی در ۳۰/۴۴ درصد کتابخانه‌ها به کار برده می‌شوند که این امر قاعدتاً تا حد زیادی یکدستی و هماهنگی را در شکل به کارگیری واژه‌ها به دنبال خواهد داشت و نشان می‌دهد که ابزارهای اختصاصی تحلیل موضوعی در کتابخانه‌های علوم پزشکی بیشتر کاربرد دارد.

جدول ۴. توزیع و درصد فراوانی مدارک در کتابخانه‌ها برحسب نوع مدرک، روش تنظیم و شیوه کار

سایر شیوه‌ها		چکیده نویسی				نمایه‌سازی				فهرست نویسی				روش تنظیم
		ماشینی		دستی		ماشینی		دستی		ماشینی		دستی		شیوه کار
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	نوع مدرک
۱۳/۰۴	۳	۴/۳۵	۱	۸/۷	۲	۱۳/۰۴	۳	۱۳/۰۴	۳	۲۶/۰۹	۶	۵۶/۵۲	۱۳	پایان نامه
														شرح سخنرانیها و
۸/۷	۲	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۱۷/۴	۴	۳۰/۴۴	۷	مقاله‌های گردهماییها
														خلاصه سخنرانیها و
۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۱۳/۰۴	۳	۳۰/۴۴	۷	مقاله‌های گردهماییها
۸/۷	۲	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	-	-	۸/۷	۲	مقاله
۱۳/۰۴	۳	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۱۳/۰۴	۳	گزارش پژوهشی
۸/۷	۲	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۲۱/۸۴	۵	جزوه

جدول ۵. توزیع و درصد فراوانی مدارک در کتابخانه‌ها برحسب نوع مدرک، و نوع ابزار تحلیل موضوعی*

اصطلاحات متن مدرک (زمان طبیعی)		سرعنوانهای موضوعی پزشکی انگلیسی		سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی		سرعنوانهای موضوعی کنگره		سرعنوانهای موضوعی فارسی		نوع ابزار موضوعی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	نوع مدرک
۳۰/۴۴	۷	۴۴/۴۸	۱۰	۳۰/۴۴	۷	۴/۳۵	۱	۱۳/۰۴	۳	پایان نامه
										شرح سخنرانیها و
۸/۷	۲	۱۷/۴	۴	۱۷/۴	۴	۴/۳۵	۱	۸/۷	۲	مقاله‌های گردهماییها
										خلاصه سخنرانیها و
۱۳/۰۴	۳	۴/۳۵	۱	۸/۷	۲	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	مقاله‌های گردهماییها
۸/۷	۲	۸/۷	۲	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	-	-	مقاله
۸/۷	۲	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵	۱	-	-	گزارش پژوهشی
۴/۳۵	۱	۸/۷	۲	۸/۷	۲	۴/۳۵	۱	-	-	جزوه

* جدول دارای جمع سطر و ستون نیست، چون پاسخ دهنده حق انتخاب بیش از یک گزینه را داشته است.

- در ۳۰/۴۴ درصد کتابخانه‌ها نیز با استفاده از اصطلاحات متن مدرک (زبان طبیعی) به استخراج محتوای موضوعی پایان‌نامه‌ها می‌پردازند و با توجه به اینکه تنها ۲۹/۸۴ درصد نیروی انسانی کتابخانه‌های مورد مطالعه دارای تحصیلات کتابداری هستند، این کار زمانی مطلوب خواهد بود که مبتنی بر اصول علمی نمایه‌سازی باشد.

- نظم مدارک بر حسب شماره مدرک رایجترین شکل رده‌بندی در مجموعه مدارک کتابخانه‌های مورد بررسی است.

ه. کاربرد کامپیوتر

- ۱۳/۰۴ درصد کتابخانه‌های مورد مطالعه از کامپیوتر استفاده نمی‌کنند ولی در عین حال، رایجترین کاربرد آن در ۸۶/۹۵ درصد کتابخانه‌هایی که کامپیوتر دارند، جست‌وجو در پایگاههای اطلاعاتی مانند مدلاین است که البته به ذخیره و بازیابی مجموعه مدارک این کتابخانه‌ها مربوط نمی‌شود، ولی برای تحلیل موضوعی و نمایه‌سازی مدارک گوناگون می‌توان از امکانات این پایگاههای اطلاعاتی بهره‌جست که با کمبود فعلی نیروی انسانی متخصص در کتابخانه‌ها به نظر می‌رسد این امر کاربردی ندارد (جدول ۶).

- با اینکه حدود ۴۰ درصد کتابخانه‌های مورد بررسی بسته‌های نرم‌افزاری را در اختیار دارند، تنها در ۲۶/۰۹ درصد کتابخانه‌ها به ذخیره‌سازی و ۱۳/۰۴ درصد به بازیابی اطلاعات می‌پردازند که با توجه به کمبود نیروی انسانی متخصص، به نظر می‌رسد استفاده از امکانات و قابلیت‌های این بسته‌های نرم‌افزاری هنوز رواجی در کتابخانه‌های مورد بررسی نیافته‌اند.

- نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد که بیشترین درصد استفاده از امکانات کامپیوتری جهت

جدول ۶. توزیع و درصد فراوانی کتابخانه‌ها برحسب موارد استفاده از کامپیوتر

درصد	تعداد	شرح
۲۶/۰۹	۶	ذخیره‌سازی اطلاعات
۱۳/۰۴	۳	بازیابی اطلاعات
۲۱/۷۴	۵	چاپ و تکثیر فهرستبرگه
۴۳/۴۷	۱۰	استفاده از بسته‌های نرم‌افزاری
۸۶/۹۵	۲۰	استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی
۱۳/۰۴	۳	هیچکدام

ذخیره‌سازی اطلاعات و چاپ و تکثیر فهرستبرگه پایان‌نامه‌هاست و امر بازاریابی اطلاعات که مهمترین هدف اطلاع‌رسانی است، هنوز کاربردی قابل توجه در کتابخانه‌های مورد بررسی ندارد.

۵. همکاری با سایر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی

- این بررسی نشان می‌دهد که بیش از ۶۰ درصد کتابخانه‌های مورد پژوهش، هیچ‌گونه ارتباط و همکاری با سایر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی داخل کشور در زمینه ذخیره و بازاریابی مدارک ندارند. چنین ضعف و نارسایی ارتباطی، نه تنها برپایه شبکه اطلاع‌رسانی پزشکی را در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی پزشکی با دشواریهایی روبه‌رو خواهد ساخت، بلکه امکان استفاده از تجربه‌ها و امکانات موجود را نیز کاهش خواهد داد.

پیشنهادهایی بر اساس یافته‌های پژوهش

۱. با توجه به اینکه بیش از ۶۰ درصد کتابخانه‌های مورد مطالعه توسط افراد غیرکتابدار اداره می‌شوند، پیشنهاد می‌شود که شرایط بهتری برای جذب و استخدام نیروهای متخصص کتابداری و اطلاع‌رسانی از سوی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور فراهم شود تا خدمات و امور تخصصی کتابخانه‌ها فعالتر گردد.

۲. به منظور بهره‌گیری مؤثر و مفید از مجموعه مدارک کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور، توصیه می‌شود که نیروهای متخصص اطلاع‌رسان شاغل در این

جدول ۷. توزیع و درصد فراوانی مدارک در کتابخانه‌ها بر حسب نوع مدرک و نوع استفاده از کامپیوتر

نوع استفاده از کامپیوتر		ذخیره‌سازی اطلاعات		بازاریابی اطلاعات		چاپ و تکثیر فهرستبرگه	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۵	۲۱/۷	۳	۱۳/۰۴	۵	۲۱/۷	۵	۲۱/۷
۳	۱۳/۰۴	۲	۸/۷	۱	۴/۳۵	۱	۴/۳۵
۱	۴/۳۵	-	-	۱	۴/۳۵	-	-
۲	۸/۷	-	-	-	-	-	-
۱	۴/۳۵	-	-	۱	۴/۳۵	-	-
۱	۴/۳۵	-	-	-	-	-	-

کتابخانه‌ها با برنامه‌ریزی به تهیه پیشینه کتابشناختی و تحلیل موضوعی مدارک اقدام نمایند.

۳. تهیه و تنظیم متون و دستورالعمل‌های مدون ذخیره و بازیابی مدارک و اطلاعات آنها برای شناساندن اهداف و ویژگیهای آنها در کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی، از جمله موارد اساسی است که پیشنهاد می‌شود استادان و صاحب‌نظران متخصص و با تجربه رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی مد نظر قرار دهند.

۴. برقراری ارتباط منظم و پیگیر اطلاعاتی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی حوزه علوم پزشکی با یکدیگر در جهت مشارکت در امور مختلف ذخیره و بازیابی مدارک علمی به منظور یاری به ایجاد و تقویت یک شبکه اطلاعاتی پزشکی در سطح کشور، پیشنهاد می‌شود.

۵. به دلیل گستردگی و پیچیدگی محتوای موضوعی برخی از انواع مدارک علمی که در این پژوهش مورد نظرند، و نیز ناهماهنگی و وجود برخی مشکلات فنی در به کارگیری سرعنوانهای موضوعی پزشکی موجود برای تحلیل موضوعی مدارک، پیشنهاد می‌شود که دست‌اندرکاران تهیه سرعنوانهای موضوعی، اقدام به تهیه و تدارک واژگانی کنترل شده برای نمایه‌سازی و تحلیل موضوعی عمقی تر مدارک حوزه علوم پزشکی نمایند.

۶. با توجه به درصد بالای میزان استفاده از پایگاه اطلاعاتی مدلاین (۸۶/۹۶ درصد) و کاربرد وسیع آن در زمینه جست‌وجوی موضوعی حوزه علوم پزشکی و نیز میزان بالای استفاده از سرعنوانهای موضوعی پزشکی انگلیسی (۴۳/۴۸ درصد) و فارسی (۳۰/۴۴ درصد) برای تحلیل اطلاعات پایان‌نامه‌ها، توصیه می‌شود تا برنامه‌ریزیهای دقیقی توسط نیروهای متخصص کتابخانه‌های مورد مطالعه انجام گیرد تا از امکانات این پایگاه اطلاعاتی در نمایه‌سازی و تحلیل موضوعی مدارک نیز استفاده بهینه و مؤثر شود.

۷. با توجه به اینکه ۷۴/۲۱ درصد کارکنان شاغل در کتابخانه‌های مورد مطالعه، دیپلم و زیر دیپلم هستند و کمبود نیروی انسانی متخصص یکی از مشکلات این کتابخانه‌هاست، لذا توصیه می‌شود امکانات استفاده از مزایای ارائه خدمات ذخیره و بازیابی اطلاعات مدارک (فهرست‌نویسی، نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی) به طور متمرکز از سوی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی بررسی و به مرحله اجرا گذاشته شود.

۸. با توجه به شروع فعالیت انجمن علمی کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، پیشنهاد می‌شود این انجمن جهت اطلاع از وضع موجود کتابخانه‌های علوم پزشکی، با دعوت از سرپرستان و کتابداران متخصص شاغل، جلسه‌هایی آموزشی و تخصصی برپا کند تا هم مسائل و مشکلات

تخصصی کتابخانه‌ها بررسی شود و هم نتایج آن زمینه‌ساز برنامه‌ریزیهای اصولی برای رسیدن به نظام اطلاع‌رسانی مطلوب در کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور گردد.

۹. به منظور فعال‌سازی نیروی انسانی شاغل و غیرمتخصص کتابخانه‌های مورد مطالعه در امر سازماندهی مدارک، پیشنهاد می‌شود که کلاسهای کوتاه‌مدت آموزش روشهای ذخیره و بازیابی اطلاعات در کلیه دانشگاههای علوم پزشکی برگزار گردد تا این افراد هم بتوانند در کتابخانه‌ها زیر نظر و نظارت کتابدار متخصص و در هماهنگی با وی فعالیتی مؤثر داشته باشند. ■

مآخذ

۱. مهدوی، محمدنقی. "جریان تولید (تهیه)، توزیع (اشاعه)، و مصرف اطلاعات در ایران" اطلاع‌رسانی. ۱۰، ۱ (بهار ۱۳۷۲) ۷۳-۷۴.
۲. همان.
۳. جهودا، جرالد وجودیت شک براوناگل. میانی مرجع: فتون برمش کاوی و پاسخ بایی از منابع کتابخانه. ترجمه محمد حسین دیانی و عبدالحمید معرف زاده، ویراسته اسدالله آزاد. مشهد: آستان قدس رضوی، معاونت فرهنگی ۱۳۷۰.
۴. رهادوست، فاطمه. سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی. تهران: دانشگاه علوم پزشکی ایران، معاونت پژوهشی، ۱۳۷۲.